

Tomasz Rombek

Rotacje na wybranych urządach dworu królowej Elżbiety Rakuszanki (1454-1505)

Średniowiecze Polskie i Powszechne 6 (10), 304-318

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz Rombek

Bytom

Rotacje na wybranych urządach dworu królowej Elżbiety Rakuszanki (1454—1505)

Od kilkunastu lat w mediewistyce polskiej i zagranicznej powodzeniem cieszy się nurt badań nad dworami królowych i księżnych¹. Ich rodzime początki sięgają drugiej połowy XIX wieku, gdy ukazał się spis dostojników oraz urzędników świeckich województwa małopolskiego pióra Kazimierza Fedorowicza². Wśród podanych przezeń wykazów odnajdujemy mocno niekompletny zbiór urzędników nadwornych żon Władysława Jagiełły i jego synowej Elżbiety Rakuszanki. Kolejne badania, bardzo często powstające jako wypadkowa innych studiów, przyniosły częściowe oraz pełne rekonstrukcje dworów i otoczenia następujących księżnych i królowych: Jadwigi merańskiej³, Gryfiny⁴, Elżbiety Łokietkówny⁵, Agnieszki świdnicko-jaworskiej⁶,

¹ Wybranymi obcojęzycznymi pracami tego nurtu są: *Queens and Queenship in Medieval Europe*. Eds. J. Nelson, A.J. Duggan. Suffolk 1997; A. Föbel: *Die Königin im mittelalterlichen Reich. Herrschaftsausübung, Herrschaftsrechte, Handlungsspielräume*. Stuttgart 2000; I. Morawcova: *Dvůr královny Markéty Babenberské mezi léty 1246—1266. V: Dvory a rezidence ve středověku*. Ed. D. Dvořáčková-Malá. Praha 2006, s. 21—42 (“*Medievalia Historica Bohemica*”, Supplementum 1).

² K. Fedorowicz: *Dostojnicy i urzędnicy świeccy województwa krakowskiego w latach 1374—1504*. Kraków 1898, s. 249—253, dodatek D.

³ A. Doroszevska: *Otoczenie Henryka Brodatego i Jadwigi jako środowisko społeczne*. Warszawa 1978.

⁴ P. Żmudzki: *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*. Warszawa 2000, s. 192.

⁵ J. Dąbrowski: *Elżbieta Łokietkówna (1305—1380)*. Kraków 2007, s. 25—33, 35—36, 40—47, 117—124 (autor analizuje głównie jej dwór węgierski, ale podaje też kilka informacji na temat jej otoczenia w okresie pobytu w Polsce jako regentki).

⁶ D. Adamska-Heś: *Urzędnicy nadworni księżnej Agnieszki w latach 1368—1392*. „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 2000, T. 55, z. 2, s. 283—296; Taż: *Personel kancela-*

Jadwigi kaliskiej⁷, żon Kazimierza III Wielkiego: Anny litewskiej, Adelajdy heskiej oraz Jadwigi żagańskiej⁸, oraz Władysława Jagiełły: Jadwigi Andegaweńskiej⁹, Anny Cylejskiej, Elżbiety Granowskiej¹⁰ i Zofii Holszańskiej¹¹.

Pewne informacje dotyczące dworów odnajdujemy w biogramach średniowiecznych księżnych i królowych, które ukazały się w *Polskim słowniku biograficznym*. Niestety, w dotychczas wydanych dla tego okresu 131 biogramach w zaledwie 14 odnajdujemy informacje o dworach¹². Najczęściej są to pojedyncze wzmianki o urzędnikach nadwornych lub innych postaciach albo

ryjny księżnej Agnieszki świdnicko-jaworskiej w latach 1368—1392. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2000, T. 55, z. 3, s. 433—442.

⁷ G. Rutkowska: *Dwór polskich królowych XIV wieku*. W: *Fontes et historia. Prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*. Red. T. Jurek, I. Skierska. Poznań 2007, s. 179—191.

⁸ Tamże, s. 191—195.

⁹ W wypadku Jadwigi należy pamiętać o jej specyficznej pozycji jako dziedziczki tronu polskiego po zmarłym ojcu Ludwiku węgierskim, będącej *de facto* „królem Polski” i „panią przyrodzoną Królestwa”. Zob. H. Kręt: *Dwór królewski Jadwigi i Jagiełły*. Kraków 1987; Taż: *Służby dworskie dworu Jadwigi i Jagiełły w świetle wydatków podskarbińskich i podrzędnych*. W: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Nr 663. *Prace historyczne*, z. 74. Kraków 1985, s. 81—87; Taż: *Życie codzienne Jadwigi i Jagiełły*. Kraków 2005, s. 71—108; G. Rutkowska: *Urzędnicy królowej Jadwigi Andegaweńskiej*. W: *Nihil superfluum esse. Prace z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*. Red. A. Gąsiorowski, J. Dobosz. Poznań 2000, s. 367—391; P. Węcowski: *Nad spisem urzędników królowej Jadwigi*. *Rocz. Hist.* 2000, T. 66, s. 215—218.

¹⁰ G. Rutkowska: *Dwór polskich królowych Anny Cylejskiej i Elżbiety Granowskiej*. W: *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*. Red. W. Bukowski, T. Kurek. T. 2. Kraków 2012, s. 869—914.

¹¹ B. Czwojdrak: *Z badań nad dworem królowej Zofii Holszańskiej*. W: „Średniowiecze Polskie i Powszechne”. T. 2 (6). Red. I. Panic, J. Sperka. Katowice 2010, s. 157—179; B. Czwojdrak: *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*. Warszawa 2012.

¹² R. Grodecki: *Anna (1204—1265), księżna śląska*. W: PSB, T. 1, s. 117—119; J. Dąbrowski: *Elżbieta (1305—1380), c. Władysława Łokietka*. W: PSB, T. 6, s. 242—246; *Elżbieta (ok. 1340—1387), ż. Ludwika Wielkiego*. W: PSB, T. 6, s. 247—248; J. Garbacik: *Elżbieta Rakuszanka*. W: PSB, T. 6, s. 250—254; J. Wyrozumski: *Grzymista (zm. 1258)*. W: PSB, T. 9, s. 122—123; M. Piszczyńska: *Gryfina (ur. m. 1244 a 1251, zm. m. 1308 a 1309)*. W: PSB, T. 9, s. 72—73; J. Garbacik: *Helena (1476—1513), ż. Aleksandra Jagiellończyka*. W: PSB, T. 9, s. 359—362; K. Pieradzka: *Jadwiga (zm. 1339)*. W: PSB, T. 10, s. 290—291; A. Strzelecka: *Jadwiga Andegaweńska*. W: PSB, T. 10, s. 291—297; A. Swieżawski: *Katarzyna (XV w.), ż. Michała Bolesława Zygmunto-wicza zwanego Michajłuszka*. W: PSB, T. 12, s. 220—222; Z. Budkowa: *Kunegunda (Kinga, 1234—1292)*. W: PSB, T. 16, s. 186—189; Z. Nowak: *Małgorzata (zm. 1282), c. Sambora II pomorskiego, ż. Krzysztofa I duńskiego*. W: PSB, T. 19, s. 440—441; K. Jasiński: *Ryksa (zm. p. r. 1288 a 1292), 2. ż. Przemysła II wielkopolskiego*. W: PSB, T. 33, s. 479—480; J. Wyrozumski: *Salomea (ur. 1211 lub 1212, zm. 1268), c. Leszka Białego i ż. Kolomana halickiego*. W: PSB, T. 34, s. 365—368.

lakoniczne stwierdzenia o funkcjonowaniu dworu danej księżnej (królowej)¹³. Stanowią one zaledwie przyczynek do dalszych dociekań.

Zainterесowaniem cieszył się także dwór królowej Elżbiety Rakuszan­ki. Badania ograniczały się jednak do fragmentarycznego jego zrekon­struowania lub przywołania niektórych związanych z nim osób, zarówno mężczyzn, jak i kobiet¹⁴.

Żona króla Kazimierza IV Jagiellończyka posiadała już w pełni ukształtowany dwór. Kwerenda szerokiej bazy źródłowej pozwoliła na zrekon­struowanie jego struktury obejmującej kilka współistniejących grup ludzi, tj. urzędników, pokojowców i służbę, lekarzy, członków *capellae reginalis* oraz fraucymer. Pomijam tu osoby pojawiające się w źródłach bez sprecyzowanej pozycji lub sprawowanego urzędu, najczęściej jedynie określane dość szerokim terminem „dworzanie”. Wspomniana zbiorowość była niezwykle różnorodna pod względem stanowym i etnicznym, co odzwierciedlało charakter monarchii jagiellońskiej. Ponadto, obejmowała znaczną liczbę osób, bardzo często wzmiankowanych jednorazowo w materiale źródłowym. Przez cały okres istnienia (1454—1505) z dworem Rakuszan­ki było związanych ponad 200 osób. W wielu wypadkach nadworna działalność u królowej była tylko przelotnym epizodem lub odskocznią do dalszej kariery nadwornej lub ziemskiej. Jedynie w kilkunastu wypadkach można stwierdzić wieloletnią lub dożywotnią służbę dla monarchini, która potrafiła się odwdziżyć za wierność i przywiązanie.

Charakter niniejszego artykułu uniemożliwia przeprowadzenie całościowej analizy zbiorowości dworzan Rakuszan­ki, wymagającej omówienia wielu aspektów jej struktury oraz funkcjonowania w latach 1454—1505¹⁵. W związku z tym przyjrzymy się jedynie zjawisku rotacji na dwóch kluczowych urzędach dworu Elżbiety — ochmistrza i kuchmistrza¹⁶.

Na czele dworu królowej stał *magister curiae*, nazywany niekiedy w źródłach „marszałkiem”¹⁷ lub okreś­lany formą zgermanizowaną „ochmays-

¹³ Ubolewała nad tą szczątkowością już G. Rutkowska w *Urzędnikach królowej Jadwigi Andegaweńskiej...*, s. 367—369 (jednocześnie przywołując, na bazie swoich analiz, urzędników nadwornych Agafii, żony Konrada mazowieckiego, Kunegundy, żony Bolesława V Wstydliwego, Jolenty, żony Bolesława Pobożnego, Ludgardy i Małgorzaty, pierwszej i trzeciej żony Przemysła II wielkopolskiego, Gryfiny, żony Leszka Czarnego, Aldony Anny, Adelajdy, Jadwigi, żon Kazimierza III Wielkiego, Anny Cylejskiej i Elżbiety Granowskiej, żon Władysława Jagiełły, oraz Elżbiety Rakuszan­ki, żony Kazimierza Jagiellończyka).

¹⁴ K. Fedorowicz: *Dostojnicy i urzędnicy...*, s. 250—253; J. Garbaciak: *Elżbieta Rakuszan­ka...*, s. 254.

¹⁵ Zob. T. Rombek: *Otoczenie królowej Elżbiety Rakuszan­ki (1454—1505)*. Katowice 2013, s. 55—148 (mps pracy doktorskiej w Archiwum Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach).

¹⁶ Samo zjawisko rotacji było już przedmiotem zainteresowania A. Gąsiorowskiego w artykule *Rotacje elity władzy w średniowiecznej Polsce*. W: *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*. Red. S.K. Kuczyński. T. 1. Warszawa 1981, s. 264—290.

¹⁷ W literaturze przedmiotu często używa się wymiennie określeń „marszałek” i „ochmistrz”, co wiele razy spotykało się ze sprzeciwem części badaczy. W recenzji artykułu

ter²¹⁸. Na ziemiach polskich urząd ten pojawił się w XIV wieku na dworze ostatniej żony Kazimierza III Jadwigi żagańskiej¹⁹. Do jego podstawowych zadań należało dbanie o dwór królowej oraz koordynowanie działań wszystkich służb tam funkcjonujących.

Pierwszym ochmistrem Elżbiety był Mikołaj Róża z Borzyszowic herbu Poraj, przedstawiciel znanego małopolskiego rodu szlacheckiego²⁰. Przyszedł na świat prawdopodobnie pod koniec XIV wieku. Już od wczesnej młodości był związany z osobą króla polskiego — jeszcze Władysław Jagiełło mianował go w 1432 roku kuchmistrem nadwornym, po śmierci poprzednika i jednocześnie jego przyrodniego brata Marka. Pozostawał na tym stanowisku przez ponad 20 lat²¹. Na tej podstawie trzeba przyjąć, że należał do ścisłego grona dostojników państwowych odpowiedzialnych za przygotowania do ślubu króla Kazimierza w 1454 roku. Długoletnia wierna służba Mikołaja dla kolejnych polskich monarchów oraz pokładana w nim ufność sprawiły, że stał się naturalnym kandydatem do objęcia nowo powstałego urzędu ochmistra *iuvenis reginae Elisabeth* w 1454 roku. Jego nominacja nastąpiła przed dniem 3 października 1454 roku — wystąpił on wówczas na dokumencie królewskim wydanym w Brześciu Kujawskim jako *magister curie reginalis*²². Decyzja ta mogła najwcześniej zapaść tuż przed przybyciem młodej Habsburzanki na Wawel lub już po ślubie, ale jeszcze zanim król wyruszył z Krakowa na wyprawę przeciwko Krzyżakom pod koniec maja 1454 roku²³. Przez kolejne 23 lata

G. Rutkowskiej na temat urzędników królowej Jadwigi P. Węcowski wskazał jednak, że w samych źródłach mamy przypadki alternatywnego stosowania obu pojęć — podał przykład takiej sytuacji dla dworu Zofii Holszańskiej z 1446 r. (P. Węcowski: *Nad spistem urzędników...*, s. 216, przyp. 5). Także dla czasów Rakuszanki można przywołać podobny przykład z 1492 r. Zob. AGZ, T. 9, nr 101, s. 137—138.

¹⁸ AP Kraków, ZK 315, s. 225 (15.01.1476), 246 (18.03.1476), 259 (17.06.1476); ZK 261, s. 15 (20.01.1477); GK 23, s. 393—394 (19.08.1490); GK 24, s. 396 (30.12.1493).

¹⁹ G. Rutkowska: *Dwór polskich królowych XIV wieku...*, s. 171, 194—195.

²⁰ B. Wyrozumka: *Mikołaj Róża z Borzyszowic*. W: PSB, T. 21, s. 107; B. Nowak: *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*. Kraków 2009, s. 392—396. Zob. też Z. Leszczyńska-Skrętowa: *Borzyszowice koło Jędrzejowa*. W: SHGKr, Cz. 1, s. 195—197; W. Czarnecki: *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*. Białystok 2012, s. 42 (tu autor, na podstawie MRPS, T. 4, nr 13772 (zob. oryginał: AGAD, MK 36, s. 564), podał, że Mikołaj Róża otrzymał wieś Depułyctze Ruskie przed 1477 r. — można to nieco doprecyzować, biorąc pod uwagę informację o dzierżonej przezeń godności kuchmistra królewskiego; zatem mogło to nastąpić w latach 1432—1454, zob. UrzCentr, nr 330, s. 68), 43, 45, 47—48.

²¹ UrzCentr, nr 329—330, s. 68.

²² AGAD, SierG 30 (libri inscriptionum), s. 707. Dotychczas źle tłumaczono tytuł Mikołaja Borzyszowskiego jako „ochmistrz dworu królewskiego” (W. Fałkowski: *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1447—1492). Studium aspektów politycznych*. Warszawa 1992, s. 99) lub „kuchmistrz nadworny” (W. Zawitkowska: *W służbie pierwszych Jagiellonów. Życie i działalność kanclerza Jana Taszki Koniecpolskiego*. Kraków 2005, s. 267, 288).

²³ Annales, lib. 12, s. 199.

Borzyszowski pełnił obowiązki zwierzchnika dworu królewskiej małżonki, co jest niemalym rekordem w porównaniu z innymi jej oficjalistami. W tym czasie został dodatkowo obdarzony godnością kasztelana małopolskiego (1462—1468) i zawichojskiego (1462—1477)²⁴. W ostatnich latach życia raczej wycofał się z czynnej służby, zapewne cedując wykonywanie większości obowiązków na podległych sobie ludzi. Było to związane z podeszłym już wiekiem Poraity. Prawdopodobnie również zaprzestał podróżować z królową po kraju, rezydując na stałe w Krakowie lub w prywatnych dobrach²⁵. Zmarł pomiędzy 17 czerwca 1477²⁶ a 19 stycznia 1478 roku²⁷. Należy jednak przyjąć, że nastąpiło to raczej w trzecim lub czwartym kwartale 1477 roku niż na początku 1478 roku.

Następca Mikołaja Róży z Borzyszwowic pojawił się dopiero w 1478 roku. Jednakże w wystawionych w Krakowie rachunkach z 14 października i 25 listopada 1477 roku na czele *cubicularii serenissime domine regine* został wymieniony stolnik krakowski Marcisz z Wrocimowic herbu Półkoźcie²⁸. Trudno jednoznacznie wyjaśnić tę sytuację. Być może Marcisz należał do grona pokojowców Rakuszanek. Ponieważ był najgodniejszy z nich pod względem pozycji społecznej i politycznej, zostało mu powierzono tymczasowo zwierzchnictwo nad dworem królowej w związku z niemożnością wykonywania obowiązków przez dotychczasowego ochmistrza (wiek Mikołaja Róży — w 1477 roku musiał mieć ukończone przynajmniej 75 lat²⁹, jego choroba lub śmierć?). Jest także możliwe, że jako człowiek o ustalonej pozycji w ówczesnej elicie władzy wykonywał to zadanie z woli samego króla Kazimierza, nie będąc dotychczas członkiem otoczenia jego żony. Bez wątplenia, jeśli Wrocimowski został jesienią 1477 roku swoistym *locum tenentem* dworu Elżbiety, to jego nominacja na urząd jej ochmistrza w drugiej połowie lat 80. XV wieku wydaje się całkowicie zrozumiała.

Kolejnym ochmistrem został Jan Obermuth. Po raz pierwszy i jedyny z tym tytułem wystąpił 26 czerwca 1478 roku³⁰. Z dworem polskiej monarchini

²⁴ Zob. analiza tychże nominacji w UrzMp, nr 633, s. 153 (kasztelan małopolski) oraz nr 1169, s. 261 (kasztelan zawichojski). Por. B. Nowak: *Ród Porajów...*, s. 392.

²⁵ Możemy to zaobserwować np. w 1474 r., gdy nie występuje wśród towarzyszących królowej dworzan. Zob. AGAD, ASK I, nr 18, k. 147—148v (Łęczycza, 30.04), k. 154—155 (Koło, 25.05).

²⁶ KrakG 20, s. 599—600 (występuje jako kasztelan zawichojski, ale bez tytułu ochmistrza).

²⁷ 19 stycznia 1478 r. pojawił się nowy kasztelan zawichojski Jan z Rabsztyna (Tęczyna, Rabsztyński). Zob. UrzMp, nr 1170, s. 261; J. Kurtyka: *Tęczyniacy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*. Kraków 1997, s. 571—572.

²⁸ *Rachunki królewskie z lat 1471—1472 i 1476—1478*. Oprac. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka. Wrocław—Kraków 1960, s. 197, 209.

²⁹ Biorąc pod uwagę hipotetyczną datę urodzenia, to w 1377 r. musiał mieć ok. 80 lat.

³⁰ *Rachunki królewskie...*, s. 233. Kolejny raz występuje 28 sierpnia 1478 r. — został wymieniony bez urzędu, ale jako pierwszy przed kuchmistrem Elgothem. Sugeruje to, że nadal pełnił funkcję ochmistrza dworu. Zob. tamże, s. 264. U. Borkowska uznała, bez podania źródła swej hipotezy, że sprawował funkcję ochmistrza już od 1477 r. Wydaje się jednak, że należy

był związany — najpóźniej — od 1474 roku³¹. Poza tymi informacjami właściwie nie dysponujemy materiałem umożliwiającym bliższą identyfikację tej postaci. Być może wywodził się z kujawskich Osińskich herbu Pomian, którzy byli nazywani Obermutami³², lub był spokrewniony z Wielkopolaninem Stanisławem Ebermutem³³. Jeżeli rzeczywiście istniało między nimi pokrewieństwo, to najbliższym możliwym kandydatem wydaje się jego syn Jan Pełka z Pogorzałego Stawu w ziemi lubelskiej³⁴, dworzanin królewski i chorąży chełmski (1466—1481)³⁵. Brak jednak stuprocentowej pewności, czy rzeczywiście chodzi o niego, czy innego bliżej nieokreślonego Obermutha (Ebermuta).

Następcą Obermutha został dworzanin królewski Jan Sepieński z Sepna herbu Nowina³⁶. Był to prawdopodobnie pierwszy Wielkopolanin, który zajął tak wysokie stanowisko na dworze królowej. Po raz pierwszy wystąpił z tym tytułem 13 stycznia 1479 roku³⁷. Jan Długosz wymienił go w składzie delegacji panów polskich odwożących królową Zofię do jej narzeczonego Fryderyka

tę tezę uznać za chybioną. Zob. U. Borkowska: *Dynastia Jagiellonów w Polsce*. Warszawa 2011, s. 191.

³¹ AGAD, ASK 1, nr 18, k. 154. Został wymieniony jako pierwszy wśród lożnych i dworzan królowej.

³² *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. T. 13: *Orło—Pijanowski*. Oprac. S. Uruski. Warszawa 1916, s. 39. Na podstawie badań J. Karczewskiej nad kujawskimi Pomianami nie można jednoznacznie potwierdzić lub odrzucić przynależności do nich Jana. Zob. J. Karczewska: *Ród Pomianów na Kujawach średniowiecznych*. Poznań—Wrocław 2003, s. 58—71.

³³ A. Boniecki: *Herbarz polski*. T. 5. Warszawa 1902, s. 222. Zob. też UrzWp, nr 135, s. 116; A. Sochacka: *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*. Lublin 1987, s. 88—89; B. Czwojdrak: *Jastrzębce w ziemi krakowskiej i sandomierskiej do połowy XV wieku*. Kraków 2007, s. 127, przyp. 695; W. Czarnecki: *Szlachta ziemi chełmskiej...*, s. 24, 26, 35, 50, 245—246, 319, 354. Zapewne opierając się na zawartych w pracach A. Bonieckiego i A. Sochackiej informacjach, U. Borkowska uznała ochmistra Obermutha za Wielkopolanina, choć brak jednoznacznego potwierdzenia tego faktu w źródłach. Zob. U. Borkowska: *Dynastia Jagiellonów...*, s. 191.

³⁴ *Rachunki królewskie...*, s. 79 (1472), 94 (1471). Zob. też AGAD, MK 17, f. 44 = MRPS, T. 2, nr 164 (1493, Johannis Hebermuth); MK 15, f. 40 = MRPS, T. 2, nr 227 (1493); MK 21, f. 74 = MRPS, T. 3, nr 1752 (1504); MRPS, T. 1, nr 2171, s. 113 (1490); zob. też *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*. Oprac. S. Kuraś. W: *Dzieje Lubelszczyzny*. T. 3. Red. M. Wawrzyniak. Warszawa 1983, s. 186 (Pogorzały Staw).

³⁵ *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV—XVIII wieku*. Spisy. Oprac. H. Gmiterek, R. Szczegół. Kórnik 1992, nr 1035, s. 145.

³⁶ T. Jurek: *Sepieński Jan h. Nowina (zm. 1494)*. W: PSB, T. 26, s. 280—282; A. Gąsiorowski: *Urzednicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*. Poznań 1970, s. 112—113, 139, 216 (przyp. 580); Tenże: *Sepieński Jan h. Nowina (zm. 1494)*. W: *Wielkopolski słownik biograficzny*. Red. A. Gąsiorowski, J. Topolski. Warszawa—Poznań 1981, s. 654—655. Zob. też T. Jurek: *Sepno koło Kościana*. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*. T. 4. Z. 2. Oprac. P. Dembiński, K. Górńska-Gołaska, T. Jurek, G. Rutkowska, I. Skierska, współpraca archeologiczna A. Łosińska. Red. A. Gąsiorowski. Poznań 2003, s. 334—335, 346—347.

³⁷ *Annales*, lib. 12, s. 440.

z linii ansbachskich Hohenzollernów. Należy domniemywać, że jego nominacja nastąpiła między 28 sierpnia 1478 a 13 stycznia 1479 roku. Po raz ostatni został nazwany ochmistrem królowej w liście królewskim z 17 grudnia 1483 roku³⁸. Poza obowiązkami zwierzchnika dworu Jan piastował także kilka urzędów ziemskich — był wicesędzią poznańskim (1452), wojskim poznańskim (1473—1483 [1494])³⁹, sędzią kaliskim (1483—1494)⁴⁰ i kasztelanem biechowskim (1483—1494)⁴¹. Był ponadto poborcą podatków w województwie kaliskim (1485—1487) i poznańskim (1487)⁴². Zwraca tu od razu uwagę kumulacja aż trzech urzędów ziemskich: wojstwa poznańskiego, sędziostwa kaliskiego i kasztelanii biechowskiej. Zapewne pozycja, jaką zajmował na dworze, umożliwiła mu takie gromadzenie stanowisk⁴³.

Zmiana na urządzie ochmistra Rakuszanki nastąpiła prawdopodobnie w pierwszym półroczu 1484 roku, tzn. jeszcze w trakcie pobytu pary królewskiej na Litwie, lub już po ich powrocie jesienią 1484 roku do Korony. Źródłowo kolejny *magister curiae reginalis* pojawił się dopiero w listopadzie 1485 roku⁴⁴. Był nim znany nam już Marcisz (Marcin) z Wrocimowic herbu Półkozic⁴⁵. Na tym stanowisku pozostał aż do 1493 roku⁴⁶. Zanim objął zwierzchnictwo nad dworem królowej, sprawował już liczne godności — był pisarzem ziemskim krakowskim (1471—1499)⁴⁷, stolnikiem krakowskim

³⁸ ASP, T. 1, nr 131, s. 207—208. W liście Mikołaja Bażyńskiego z 18 grudnia 1483 r. jest nazwany tylko posłem królewskim. Zob. tamże, nr 132, s. 208—209.

³⁹ UrzWp, nr 497, s. 157—158.

⁴⁰ Tamże, nr 198, s. 122.

⁴¹ Tamże, nr 13, s. 100.

⁴² T. Jurek: *Sepieński Jan...*, s. 281.

⁴³ Takie zjawisko nie było czymś niezwykłym dla ziem polskich późnego średniowiecza, co pokazują m.in. badania dla Mazowsza A. Wolffa. Zob. Tenże: *Starszeństwo urzędów. (Metoda ustalania na przykładzie hierarchii ziemskiej Mazowsza udzielnego)*. Warszawa 1928; Tenże: *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370—1526*. Wrocław 1962. A. Supruniuk nazywa ten typ kumulacji mieszana. Zob. Taż: *Mazowsze Siemowitów (1341—1442). Dzieje polityczne i struktury władzy*. Warszawa 2010, s. 87.

⁴⁴ W styczniu 1485 r., w związku z królewskim nadaniem czterech brył soli, został wzmiankowany tylko jako kasztelan połaniecki. Zob. *Liber quitantiarum regis Casimiri ab a. 1484 ad 1488*. W: TP, T. 2, s. 19.

⁴⁵ F. Kiryk: *Marcin (Marcisz) z Wrocimowic (Dębowca, z Brzan)*. W: PSB, T. 19, s. 578—580.

⁴⁶ AP Kraków, ADzT, dok. perg. nr 27; KrakG 23, s. 393—394; KrakG 24, s. 396; BCzart, TN 22, f. 391—393; BJ, rkps 5469, T. 1, k. 116—118v, 120—122; AGAD, MK 14, f. 250, 265, 391 (= MRPS, T. 1, nr 2146, s. 112); MK 28, f. 83—83v; MK 31, f. 106—108; *Liber quitantiarum...*, s. 68, 144, 147, 185; MRPS, T. 1, nr 1811, s. 93; AGZ, T. 7, nr 92, s. 167—169; T. 9, nr 101, s. 137—138; *Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*. Oprac. J. Tomaszewicz, M. Zdanek. Red. W. Bukowski. Kraków 2004, nr 103, s. 50.

⁴⁷ UrzMp, nr 224, s. 83.

(1471—1484)⁴⁸ oraz kasztelanem połanieckim (1484—1499)⁴⁹. Jest to zatem kolejny dostojnik, w przypadku którego możemy zaobserwować zjawisko tzw. kumulacji mieszanej urzędów.

Piątym ochmistrem Elżbiety został Piotr Myszkowski z Przeciszowa i Mirowa herbu Jastrzębiec⁵⁰. Został powołany pomiędzy 9⁵¹ a 29 stycznia⁵² 1494 roku. Po raz kolejny pojawił się w źródłach w tej roli 25 września 1494 roku⁵³. Można domniemywać, że zwierzchnictwo nad dworem królowej-matki było krótkim epizodem w karierze politycznej Myszkowskiego (od kasztelanii oświęcimskiej⁵⁴, przez wieluńską⁵⁵, rozpierską⁵⁶ i sądecką⁵⁷, starostwo ruskie⁵⁸ i województwo bełskie⁵⁹, aż do województwa łęczyckiego⁶⁰; ponadto był przez jakiś czas starostą oświęcimskim⁶¹ i krakowskim⁶²).

Kolejnego ochmistra znamy z tylko jednej bardzo lakonicznej wzmianki. W dniu 26 września 1495 roku pojawił się bliżej nieokreślony Baliczky (Balicki)⁶³. Brak innych informacji nie pozwala na jednoznaczną identyfikację postaci.

„Sukcesorem” Balickiego został Stanisław z Młodziejowic herbu Starykoń, należący do bocznej gałęzi rodu Szafranców⁶⁴. Nominację na urząd ochmistra otrzymał 26 maja 1496 roku⁶⁵ i piastował go do 15 maja 1500 roku⁶⁶.

⁴⁸ Tamże, nr 428, s. 119.

⁴⁹ Tamże, nr 666, s. 160—161.

⁵⁰ A. Kamiński: *Myszkowski Piotr z Przeciszewa i z Mirowa h. Jastrzębiec (ok. 1450—1505)*. W: PSB, T. 22, s. 379—382. Zob. też J. Laberschek: *Mirów koło Żarek (zamek i folwark zamkowy)*. W: SHGKr, Cz. 4, s. 539—541.

⁵¹ KrakG 24, s. 428. Występuje jeszcze tylko jako kasztelan radomski.

⁵² AGAD, MK 15, f. 180 = MRPS, T. 2, nr 337. Wyznaczenie mu rocznej pensji 100 grzywien z żup krakowskich jako ochmistrowi królowej-matki.

⁵³ KrakG 24, s. 883.

⁵⁴ UrzMp, nr 640, s. 155.

⁵⁵ UrzŁęcz, nr C 36, s. 150.

⁵⁶ Tamże, nr B 28, s. 98.

⁵⁷ UrzMp, nr 1038, s. 237.

⁵⁸ UrzRus, nr 1175, s. 151.

⁵⁹ MRPS, T. 2, s. 1366; *Urzednicy województwa bełskiego...*, nr 366, s. 69.

⁶⁰ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI—XVIII wieku. Spisy*. Oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz. Red. A. Gąsiorowski. Kórnik 1993, nr 615, s. 98.

⁶¹ UrzMp, nr 1360, s. 298—299.

⁶² Tamże, nr 1303, s. 290.

⁶³ KrakG 25, s. 273—274.

⁶⁴ H. Kowalska: *Młodziejowski Stanisław h. Starykoń (XV/XVI w.)*. W: PSB, T. 21, s. 435—436; J. Sperka: *Szafrancowie herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośrednio-wiecznej Polsce*. Katowice 2001, s. 431—432; A. Marzec: *Łuczyce*. W: SHGKr, Cz. 3, s. 1029—1030; K. Nabiałek, W. Bukowski: *Młodziejowice*. W: SHGKr, Cz. 4, s. 565—568.

⁶⁵ Archiwum Narodowe w Krakowie, *akta Sądu Wyższego Prawa Niemieckiego na Zamku krakowskim*, SWPM-10, s. 160. Zob. M. Wolski: *Lipnica Murowana*. W: SHGKr, Cz. 3, s. 652.

⁶⁶ KrakG 27, s. 1229—1230.

Sprawowanie tej funkcji dworskiej zapewne pomogło Młodziejowskiemu zdobywać kolejne urzędy i godności. Jeszcze w 1493 roku został powołany na poborcę czopowego w ziemi krakowskiej⁶⁷. W latach 1495—1496 pełnił obowiązki starosty generalnego krakowskiego (wraz z Mikołajem Kamienieckim)⁶⁸. W 1499 roku został kasztelanem radomskim. Urząd ów otrzymał zapewne z woli królowej, skoro Radom był jednym z głównych miast w jej dobrach oprawnych⁶⁹. W 1509 roku przeszedł na kasztelaninę sądecką (do 1515 roku)⁷⁰.

Od drugiej połowy 1500 roku aż do 1505 roku nie mamy już poświadczanego źródłowo ochmistrza Rakuszanki. Nie wspomina o nim nawet jej testament, co pozwala stwierdzić, że w ostatnich latach jej życia nie powołano takiego urzędnika — być może zastępował go długoletni kuchmistrz Elżbiety Mikołaj Missopad z Konina.

Grono rakuskich *magistres curiae* należy jednak wzbogacić także o postać dworzanina królewskiego Marcina Broniowskiego z Bieździedzy herbu Tarnawa⁷¹. Był on członkiem linii rodu Targowickich piszącej się ze wsi Broniewice w ziemi sandomierskiej (niedaleko Waśniewa)⁷². Fakt sprawowania przez Marcina ochmistrzostwa po raz pierwszy podaje Bartosz Paprocki⁷³. Zapewne źródłem tej informacji były nagrobki Marcina i jego żony Agnieszki z Odonowa, ufundowane przez ich najstarszego syna Stanisława⁷⁴. Potwierdzenie tego faktu odnajdujemy w liście Zygmunta I Starego z 1519 roku, na mocy którego za usługi oddane swej matce król zwolnił dożywotnio Marcina z udziału w wyprawach wojennych⁷⁵. Brak niestety źródeł pozwalających na określenie

⁶⁷ H. Kowalska: *Młodziejowski Stanisław...*, s. 435.

⁶⁸ UrzMp, nr 1302, s. 290.

⁶⁹ Tamże, nr 691, s. 165.

⁷⁰ *Urządnicy województwa krakowskiego XVI—XVIII wieku. Spisy*. Oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska. Red. A. Gąsiorowski. Kórnik 1990, nr 477, s. 118; *Urządnicy województwa sandomierskiego XVI—XVIII wieku. Spisy*. Oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska. Red. A. Gąsiorowski. Kórnik 1993, nr 433, s. 69. Por. H. Kowalska: *Młodziejowski Stanisław...*, s. 435 (podaje, że objęcie nastąpiło pomiędzy 14 maja 1507 a 23 sierpnia 1509 r.). Najnowsze ustalenia dotyczące objęcia urzędu kasztelana w: K. Nabiałek, W. Bukowski: *Młodziejowice...*, s. 573—574 (poświadczony w źródłach w tej randze 12 lipca 1509—13 lipca 1514).

⁷¹ K. Chodynicki: *Broniewski Marcin (zm. ok. 1593)*. W: PSB, T. 2, s. 461 (krótka notka o Marcinie przy biogramie jego wnuka).

⁷² M. Derwich: *Broniewice*. W: Tenże: *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów dziesięcinnych benedyktyńskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze do 1819 r.* Wrocław 2000, s. 54—55.

⁷³ B. Paprocki: *Herby rycerstwa polskiego*. Wyd. K. Turowski. Kraków 1858, s. 574.

⁷⁴ S. Starowolski: *Monumenta Sarmatorum Beatæ Aeternitati*. Kraków 1655, s. 70, 165, 765.

⁷⁵ MRPS, T. 4, nr 2888, s. 167.

czasu sprawowania przez Marcina ochmistrzostwa u *Elisabethae Reginae Casimiri Regis Coniugis*⁷⁶. Należy jednak przypuszczać, że jego „kadencja” miała charakter epizodyczny — zapewne trwała maksymalnie rok.

Drugim co do ważności urzędem na dworze królowej był kuchmistrz (*magister coquinae*). Pierwsze wzmianki o jego istnieniu na ziemiach polskich pochodzą z czasów Kazimierza III Wielkiego⁷⁷. Za panowania Ludwika Andegaweńskiego urząd uległ zanikowi, gdyż obowiązki te przejęli kuchmistrzowie węgierscy. Jego odtworzenie nastąpiło w okresie rządów Jadwigi⁷⁸. Do obowiązków kuchmistrza należało dbanie o zaopatrzenie kuchni i nadzorowanie całego zatrudnionego w niej personelu⁷⁹. Na to stanowisko powoływano osoby, które darzono znacznym zaufaniem, i starano się rzadko dokonywać zmian personalnych. W wypadku dworu Rakuszanki napotykamy jednak odstępstwo od tej ostatniej zasady.

Pierwszym kuchmistrem Elżbiety został Mikołaj Korytko z Koryta herbu Jelita⁸⁰. Jedyne raz jako posiadacz tego urzędu został wymieniony 2 października 1456 roku w związku z zapisem królewskim w wysokości 120 grzywien na wsi Koniewki w ziemi lwowskiej⁸¹. Był jednocześnie wojskim sandomierskim (1453—1467)⁸² oraz burgrabią krakowskim (1453—1467)⁸³. Brak innych adnotacji źródłowych nie pozwala na bliższe określenie czasu sprawowania przezeń tego urzędu.

Kolejnym kuchmistrem był Piotr (Pietraszko) Paszkowicz zwany Strumiłło herbu Dąbrowa z Ciechanowca⁸⁴. Pojawia się w źródłach z tym urzę-

⁷⁶ S. Starowolski: *Monumenta Sarmatorum...*, s. 165.

⁷⁷ H. Kręt: *Dwór królewski Jadwigi i Jagielly...*, s. 35—36.

⁷⁸ Tamże, s. 36—40; G. Rutkowska: *Dwór polskich królowych XIV wieku...*, s. 170.

⁷⁹ H. Kręt: *Dwór królewski Jadwigi i Jagielly...*, s. 35—40; Taż: *Służby dworskie dworu Jadwigi i Jagielly...*, s. 82.

⁸⁰ A. Boniecki: *Herbarz polski*. T. 11. Warszawa 1907, s. 203. Zob. też o Mikołaju w: K. Myśliński, rec.: „*Rachunki królewskie z lat 1471—1472 i 1476—1478*”. „*Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*” 1963 [druk: 1964], T. 25, s. 192—193.

⁸¹ AGAD, MK 11, f. 244 = MRPS, T. 1, nr 335, s. 18.

⁸² UrzMp, nr 1011, s. 232.

⁸³ BurgKraK, nr 82, s. 50.

⁸⁴ A. Boniecki: *Herbarz polski*. T. 3. Warszawa 1900, s. 151; Z. Spieralski: *Kiszka Stanisław Piotrowicz h. Dąbrowa (zm. 1513 lub 1514)*. W: PSB, T. 12, s. 515 (o Piotrze przy biografii jego syna Stanisława); T. Jaszczółt: *Piotr Strumiłło z Ciechanowca*. W: *Słownik biograficzny białostocko-lomżyńsko-suwalski*. Z. 2. Białystok 2003, s. 137—141; S. Dumin, A. Rachuba, J. Sikorska-Kulesza: *Ciechanowieccy herbu Dąbrowa*. Warszawa 1997, s. 20; T. Jaszczółt: *Fundacje kościelne na Podlasiu do końca XV wieku*. W: *Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim. Źródła i stan badań*. Red. M. Kietliński, K. Sychowicz, W. Śleszyński. Białystok 2005, s. 25; A. Supruniuk: *Strumiłło (Strumiłło) Jerzy z Dmoszyna, Brańska, Podberezec, Winnik, h. Dąbrowa (zm. 1485)*. W: PSB, T. 44, s. 430 (wzmianka o Piotrze przy bracie Jerzym); *Dzieje rodziny Ciechanowieckich herbu Dąbrowa (XIV—XXI wiek)*. Red. A. Rachuba. Warszawa 2013, s. 31—33.

dem okazjonalnie w latach 1465—1477. Później był namiestnikiem lidzkim (od końca 1478 roku)⁸⁵ i marszałkiem hospodarskim (co najmniej od 1481 roku)⁸⁶.

W dniu 23 sierpnia 1470 roku kuchmistrem królowej nazwano bliżej nieokreślonego Elgotha⁸⁷. Był nim przynajmniej do końca lat 70. — odnajdujemy jego imię wśród dworzan i lożnych królowej w latach 1477⁸⁸—1478⁸⁹. Być może sprawował ten urząd jeszcze przez parę kolejnych lat. Prawdopodobnie postać kuchmistrza Elgotha możemy łączyć z wrotnym wielickim Janem Helgothem (Elgotem), który został mianowany na początku lat 80. XV wieku komandorem św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu⁹⁰.

Możemy zatem zaobserwować w latach 70. XV wieku wymienne występowanie na urzędzie kuchmistrza dwóch dostojników — Piotra Strumiły i Elgotha. Być może wyjaśnienia tej sytuacji należy poszukać w itinerarium królowej. Strumiła jest wzmiankowany w roli kuchmistrza w trakcie przebywania królowej na Litwie, natomiast Elgoth jest nim w Koronie. Być może Rakuszanka podczas pobytów na Litwie musiała mieć człowieka znającego lokalne realia oraz potrafiącego zarządzać zatrudnianym w tym okresie litewsko-ruskim personelem kuchni. Wraz z powrotem Elżbiety do Królestwa Polskiego kończył on swe urzędowanie i przekazywał obowiązki Polakowi.

⁸⁵ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. 1: Województwo wileńskie XIV—XVIII wieku.* Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk. Red. A. Rachuba. Warszawa 2004, nr 2782, s. 385; *Dzieje rodziny Ciechanowieckich...*, s. 32.

⁸⁶ *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV—XVIII wieku. Spisy.* Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba. Red. A. Gąsiorowski. Kórnik 1994, nr 514, s. 84; *Dzieje rodziny Ciechanowieckich...*, s. 32.

⁸⁷ AGAD, ASK 1, nr 338, k. 3 (otrzymał 12 florenów pensji). Zob. też AGAD, ASK 1, nr 338, k. 5v (przekazuje pieniądze Ebermuthowi w związku z wyprawą do Mołdawii).

⁸⁸ *Rachunki królewskie...*, s. 197, 209 — w rachunkach z 14 października oraz 25 listopada Elgoth figuruje jako druga osoba, co może świadczyć o jego wysokiej pozycji na dworze — zapewne jako kuchmistrz.

⁸⁹ Tamże, s. 233 (22 czerwca — jako kuchmistrz), 235 (22 czerwca — bez urzędu), 264 (28 sierpnia — jako kuchmistrz).

⁹⁰ AGAD, MK 14, f. 105 = Materiały do tomu 5. *Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*, przechowywane w Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Województwa Krakowskiego w Średniowieczu w Instytucie Historii PAU—PAN w Krakowie. Teczka P, nr 120 = MRPS, T. 1, nr 1673, s. 86; S. Karwowski: *Komandorya i kościół św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu*. „Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1911, T. 36, s. 28—29. Por. P. Dembiński: *Święty Jan — dom joannitów*. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*. T. 5. Z. 1. Oprac. P. Dembiński, T. Gidaszewski, K. Górską-Gołąska, T. Jurek, G. Rutkowska, I. Skierska, współpraca archeologiczna Z. Kurnatowska. Red. T. Jurek. Poznań 2011, s. 149, 152, 156.

W latach 1485—1490 kuchmistrem Elżbiety był jej długoletni dworzanin Dobiesław Złocki ze Złotej Wielkiej⁹¹, Włostowiec⁹² i Łapszowa⁹³ herbu Półkozic. Był on pokojowcem Rakuszanki od 1470 roku⁹⁴. W takiej roli funkcjonował do 1485 roku. Jego nominacja na kuchmistrza królowej nastąpiła przed 13 kwietnia 1485 roku⁹⁵. Po tej dacie występuje on na tym urzędzie regularnie aż do 31 lipca 1490 roku⁹⁶. Być może nadal sprawował tę funkcję aż do 1493 roku, choć zapisy źródłowe nie mówią o tym wprost⁹⁷. W 1491 roku został starostą nowokorczyńskim (do 1496 roku)⁹⁸, a w 1495 — kasztelanem czchowskim⁹⁹. Zmarł w trakcie wyprawy mołdawskiej (1497), pozostawiając żonę Katarzynę Zbigniewę, córkę Jana Słupeckiego z Konar, kasztelana sądeckiego¹⁰⁰.

Następny kuchmistrz także mógł się poszczycić wieloletnią służbą u królowej Rakuszanki. Był nim Stanisław Machowski z Machowa i Nizin herbu Awdaniec¹⁰¹. Występuje w źródłach jako jej pokojowiec już w 1461 roku¹⁰² i jest nim jeszcze pod koniec lat 70. XV wieku¹⁰³. W latach 1480—1493 sprawował urząd wojskiego sandomierskiego¹⁰⁴. W 1493 roku został mianowany kuchmistrem Rakuszanki, którym pozostał aż do swej śmierci w 1498 roku¹⁰⁵.

⁹¹ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 14. Red. B. Chlebowski. Warszawa 1895, s. 635.

⁹² *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 13. Red. B. Chlebowski. Warszawa 1893, s. 720.

⁹³ M. Wolski: *Łapszów*. W: SHGKr, Cz. 3, s. 844.

⁹⁴ AGAD, ASK 1, nr 338, k. 3.

⁹⁵ *Liber quitantiarum...*, s. 29.

⁹⁶ KrakZ 372, s. 544—546, 576—577; KrakG 22, s. 174—177, 279—280, 985—986, 1013—1015; KrakG 23, s. 67, 191—192; BJ, rkps 5348, s. 144; BJ, rkps 5350, k. 47v; *Liber quitantiarum...*, s. 31, 39, 41, 84—85, 91, 95, 118, 137, 192, 194; *Akty Litovsko-Russkago Gosudarstva*. T. 1: (1390—1529). Wyd. M. Dovnar-Zapolski. Moskwa 1899, nr 15, s. 32.

⁹⁷ KrakG 23, s. 598—599; KrakZ 202, s. 420—422.

⁹⁸ UrzMp, nr 1344, s. 296. Nominacja zapewne za porozumieniem z królową, skoro Nowe Miasto Korczyn było częścią jej dóbr oprawnych.

⁹⁹ Tamże, nr 59, s. 48.

¹⁰⁰ BJ, rkps 5357, T. 14, k. 159v (1504); KrakZ 373, s. 308 (1505). Zob. też MRPS, T. 2, nr 1227, s. 77.

¹⁰¹ P. Gąsiorowska: *Stanisław Machowski z Machowa i Nizin h. Awdaniec (zm. 1498)*. W: PSB, T. 42, s. 52—53.

¹⁰² *Rachunki wielkorządowe krakowskie z l. 1461—62 i 1471*. Wyd. S. Krzyżanowski. W: AKH 1909—1913, T. 11, nr 164, 175, s. 478; nr 186, s. 479; nr 193, s. 480; nr 231, s. 482. P. Gąsiorowska przypuszcza, że być może Machowski trafił na dwór Elżbiety już pod koniec lat 50. XV wieku. Zob. Taż: *Stanisław Machowski...*, s. 52.

¹⁰³ *Rachunki królewskie...*, s. 264.

¹⁰⁴ UrzMp, nr 1012, s. 232.

¹⁰⁵ P. Gąsiorowska: *Stanisław Machowski...*, s. 52, 53.

Ostatnim kuchmistrem królowej-matki został Mikołaj Missopad (Miszopad) z Konina (Kunina k. Opatowca) herbu Łabędź¹⁰⁶. Swoje pierwsze kroki na dworze stawiał w 1477 roku, pełniąc obowiązki pokojowca królewskiego¹⁰⁷. Nie wiemy, jak długo pozostawał w służbie monarchy. Hanna Kowalska uważa, że w roku 1487 był już łożnym Rakuszanki¹⁰⁸. Wydaje się, że teza ta powstała na podstawie *Księgi skarbowej króla Kazimierza Jagiellończyka* z lat 1484—1488. Jednakże pod datą 28 października 1487 roku Missopad występuje tylko jako *cubicularius*, bez wskazania przynależności do służby króla lub królowej¹⁰⁹. Trudno zatem, bazując na tej informacji, zaliczyć go automatycznie do grona pokojowców Elżbiety. Możemy jedynie domniemywać, że związki Missopada z dworem królowej musiały istnieć na długo przed jego nominacją na kuchmistra. W 1497 roku powierzono mu, być może z woli Rakuszanki, godność wojskiego sandomierskiego¹¹⁰. W latach 1498—1505 był kuchmistrem królowej-wdowy, ciesząc się sympatią jej, Zygmunta Jagiellończyka oraz księżniczki Elżbiety. W tym okresie *ad promotionem Reginalis Mtis gen.* został w 1503 roku kasztelanem czchowskim¹¹¹ i był nim aż do początku 1533 roku¹¹². Po śmierci królowej Elżbiety przeszedł na dwór jej córki imienniczki, gdzie także był kuchmistrem¹¹³. W 1510 roku powierzono mu wójtostwo wiślickie. Zmarł przed 17 czerwca 1533 roku¹¹⁴.

W latach 1454—1505 królowa Elżbieta posiadała przynajmniej ośmiu ochmistrzów i sześciu kuchmistrzów. W wypadku tych pierwszych żaden z nich przed nominacją nie był związany bezpośrednio z jej dworem. Być może wyjątek stanowił stolnik krakowski Marcisz z Wrocimowic, który mógł być pokojowcem królowej i *locum tenensem* jej dworu jesienią 1477 roku. Ochmistrzowie wywodzili się z ówczesnej elity władzy lub byli spokrewnieni z jej liderami. Za życia Kazimierza IV to monarcha sam dokonywał wyboru odpowiedniego kandydata, choć zapewne z biegiem lat wzrosła rola królowej w podejmowaniu tej decyzji. Prawdopodobnie za panowania Jana Olbrachta procedura pozostała niezmienną¹¹⁵. Analiza funkcjonowania tego urzędu pozwala na wskazanie dwóch faz jego istnienia — 1454—1477 oraz 1477—1500 (1505?). Pierwsza charakteryzowała się stabilizacją i trwałością (tylko jeden ochmistrz!), co po-

¹⁰⁶ H. Kowalska: *Missopad (Misopad, Miszopad, Myszopad) Mikołaj h. Łabędź*. W: PSB, T. 21, s. 370—371.

¹⁰⁷ *Rachunki królewskie...*, s. 206. Zob. też s. 195, 215—216, 236—237.

¹⁰⁸ H. Kowalska: *Missopad...*, s. 371.

¹⁰⁹ *Liber quitantiarum...*, s. 191.

¹¹⁰ UrzMp, nr 1013, s. 233.

¹¹¹ MK 19, f. 107 [19.06] = MRPS, T. 3, nr 802, s. 51 [11.06].

¹¹² *Urzednicy województwa sandomierskiego...*, nr 111, s. 36.

¹¹³ H. Kowalska: *Missopad...*, s. 371.

¹¹⁴ MRPS, T. 4, nr 17134, s. 464 — z błędnym imieniem Jan.

¹¹⁵ Z okresu rządów Aleksandra Jagiellończyka (1501—1505) nie znamy żadnego ochmistra dworu jego matki.

zwałało na pełne ukształtowanie się dworu „cudzoziemskiej” królowej Polski. Natomiast druga to czas dynamicznych zmian i bardzo częstych rotacji (siedmiu ochmistrzów!). Regularne zmiany — co kilka lat — na tym stanowisku zapewne odzwierciedlają przemiany w łonie samej elity władzy drugiej połowy XV wieku.

Natomiast w wypadku kuchmistrzów sytuacja wyglądała nieco inaczej. Pomimo iż decyzja o ich powoływaniu także spoczywała w rękach króla, widoczny jest większy wpływ monarchini na proces wyboru kandydata. Połowa znanych kuchmistrzów Elżbiety przed obiosem na urząd była związana przez wiele lat z jej dworem i otoczeniem (Dobiesław Złocki ze Złotej, Stanisław Machowski z Machowa, Mikołaj Missopad z Konina). Biorąc pod uwagę ich występowanie w źródłach, można stwierdzić znaczną rotacyjność — okres urzędowania był krótki i raczej szybko dokonywano zmiany urzędnika. Być może było to związane, podobnie jak w przypadku ochmistrzów, z przemianami zachodzącymi w strukturze ówczesnej elity politycznej lub ze zwyczajnym przejściem danego dostojnika w „stan spoczynku” oraz z otrzymaniem innego stanowiska (starostwa), będącego nagrodą za dotychczasową służbę.

Tomasz Rombek

Rotations in the Selected Offices at the Court of Elizabeth of Austria (1454—1505)

Summary

The purpose of the article is to illustrate a phenomenon of rotation in most important offices at the court of Elizabeth of Austria, that is chief stewards and royal chefs. The sovereign had at least eight chief stewards and six royal chefs. The office of the chief steward falls into two stages; the first one (1454—1477) is described as being stable and permanent, which favored the formation of the court of the “foreign” queen of Poland (the only chief steward Mikołaj of Borzyszowice), whereas the second stage (1477—1500/1505) was a time of dynamic changes occurring every few years (seven chief stewards). Such rotation in this office probably reflected changes in the ruling elite in the second half of the 15th century.

Changes in the office of the royal chef happened likewise, namely the working time was short and a change occurred relatively early. As in the case of chief stewards, it might have been due to changes that took place within the structure of the political elite, or simply because of the dignitary’s retirement and being rewarded with another office (starosty).

*Tomasz Rombek***Die Wechsel in der Besetzung der ausgewählten Ämter am Hofe der Königin Elisabeth von Habsburg (1454—1505)**

Zusammenfassung

Der vorliegende Beitrag bezweckt, die Wechsel in der Besetzung von zwei wichtigsten Ämtern am Hofe der Königin Elisabeth von Habsburg, d.i.: Haushofmeister und Küchenmeister, zu schildern. Die Königin hatte mindestens acht Haushofmeister und sechs Küchenmeister. In der Geschichte des Amtes — Haushofmeister werden zwei Phasen zu unterscheiden: erste (1454—1477) von ihnen zeichnete sich durch Stabilität und Beständigkeit aus, was ermöglichte, den Hof von der „ausländischen“ Königin Polens voll zu gestalten (der einzige Haushofmeister — Mikołaj Róza von Borzyszwice). Die andere Phase dagegen (1477—1500/1505) war die Zeit von dynamischen, alle sieben Jahre aufeinanderfolgenden Veränderungen (sieben Haushofmeister!). Solche Rotation in der Besetzung des Amtes spiegelt den Wandel innerhalb der Machtelite aus der zweiten Hälfte des 15. Jhs wider.

Genauso regelmäßig werden die das Amt des Küchenmeisters bekleidenden Personen gewechselt — sie waren kurz im Dienst. Mag sein, dass es, ähnlich wie es bei den Haushofmeistern der Fall war, mit dem Wandel in der Struktur der damaligen Machtelite verbunden war. Es kann aber auch sein, dass der bestimmte Würdenträger einfach in den Ruhestand ging oder mit einer anderen Stellung (z.B.: Staroste) für seinen bisherigen Dienst belohnt wurde.